
Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi *

MUHARREM TÜNAY

Çeviri: Nazım Güveloğlu-Demet Dinler

Giriş

Türkiye'nin süregelen ekonomik ve siyasî sıkıntıları 1980'den sonra çeşitli faktörlerin etkisiyle önemli ölçüde yoğunlaştı. İhracata dayalı kalkınma stratejisine kayış, hukuk ve düzenin yeniden yapılandırılması, giderek daha da kötüleşen gelir dağılımı, yeni tür bir bireyciliğin ortaya çıkışı ve hepsinden öte, yeni sağ hareketinin oluşumu, yeni bir dengenin oluşumuna götüren gelişmeler arasında en çok göze çarpanlardır. Bir yandan, IMF tarafından yönlendirilen politikalar Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine entegrasyonunu güvence altına alırken; öte yandan, ideolojik konumlanışı ve özgül stratejileriyle Reaganizm ve Thatcherizme büyük benzerlikler gösteren bir yeni sağ ittifak oluşmuştur.

Bu benzerlikte şaşırtıcı olan yan, bu ülkeler arasında toplumsal yapılar açısından büyük farklılıklar bulunmasına karşın aşağı yukarı aynı ekonomik ve siyasî politikaların yeni sağcı ideolojik çerçevede uygulanmasıdır. Bu çalışmada göstermeye çalışacağım üzere, Türkiye'deki yeni sağ, ideolojik

---

* Tünay, M. (1993), "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony", Eralp, A. Tünay, M. ve Yesilada, B. (der.), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, London: Praeger.

çekim merkezinde çeşitli geleneksel öğeleri elbette barındırmaktadır. Fakat aynı zamanda devletçilik-karşıtlığı, özelleştirme, iki-toplum projesi, liberal-rekabetçi bir bireycilik ve açıkça çelişkin bir biçimde İslami kapitalist serbest girişim gibi yeni unsurları da ulusal-popüler gündeminin içine yerleştirmiştir. Öte yandan, yalnızca bu ideolojik çerçevenin öğeleri arasında değil, yeni sağın toplumsal dönüşüm girişimiyle toplumdaki güç dengesi arasında da konuyu basitleştiren yaklaşımların kuramsal başarısızlığına yol olacak pek çok uyumsuzluk (tutarsızlık) bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu yazının temel amacı; yapısı, ideolojisi ve hegemonya girişimi çerçevesinde Türk yeni sağını incelemektir.

Bu yazıda, Türkiye'deki durumu, böyle karmaşık bir olguyu birbirinden çok farklı ideolojiler çerçevesinde sorgulamak neredeyse imkânsız olduğu için, günümüzde Gramscici geleneği takip eden literatürün geliştirdiği belirli kavramlar yardımıyla değerlendirmek istiyorum. Böyle bir değerlendirmeyi yapmak ise, Gramscici anlamda hegemonya, ideoloji, hegemonya projeleri, birikim stratejisi ve pasif devrim gibi çok önemli kavramların yeniden incelenmesini gerektirir. Fakat bu kavramlardan bazıları, örneğin hegemonya ve ideoloji; tam olarak net olmayan kuramsal kategorilerdir; bu yüzden özgül bir durumun incelemesinde kullanışlı hale getirilebilmeleri için bu kavramların üzerinde çalışılması gerekir. Pek çok düşünürü, Batı dünyası siyasetini çalışmak amacıyla bu kavramları tekrar gözden geçirmeye iten şey, öncelikli olarak, Gramscici düşüncenin bu karmaşıklığıdır. Bundan başka, özellikle ABD ve İngiltere'de yeni sağ hareketlerin yükselişi siyasi analize yönelik daha önceki anlama biçimlerimizi yeniden gözden geçirmemize neden olmuştur.

O halde, yaşamının büyük bölümünü toplumdaki güç dengesi ve Batılı egemen sınıfların ideolojik ve hegemonik başarıları üzerine çalışmaya ayırmış “üstyapı teorisini Gramsci”yi yeniden gözden geçirmek için iyi nedenlerimiz var demektir. Bununla birlikte, kanımca bu kuramsal yaklaşımı gelişmiş kapitalist ülkelerle sınırlandırmanın bir gereği yoktur. Ne de olsa, Türkiye gibi bir ülke, Gramsci'nin siyasi analizinde merkezi bir yer kaplayan “Risorgimento” İtalya'sından belki de çok daha gelişmiş bir ülke durumundadır. Yazının daha ileriki bir kısmında Türk yeni sağının yükselişini ve özelliklerini inceleyeceğim. Bu yeni sağ, 1980 askeri darbesinden sonra açıkça yeni bir hegemonya kurmaya kalkışmıştır. Bu girişim yalnızca iktidarı ele geçirmeyi merkezine almamış, aynı zamanda kimi önemli hegemonya alanlarını zaptetmeye dek uzanmıştır. Bu hegemonya alanları arasında, eğitim, dinî davranış, bireysellik, medya ve hepsinden öte sermaye ve emek arasındaki sömürü ilişkisinin yeniden inşa edilmesini saymak mümkündür. Yeni sağ, bir şekilde, sivil toplum içinde yeni bir kollektif irade yaratarak siyasi iktidarını ve temelde devleti güçlendirmek için mücadele etmiştir. Altı çizilmesi gereken bir başka nokta ise aynı hareketin, Thatcherci bir biçim

çinde kalarak projelerini başarıyla sonuçlandırmış olmasıdır. Bu durum, yalnızca, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine giderek daha da fazla entegre oluşunun önemli bir vechesini açığa çıkarmakla kalmaz; aynı zamanda hem iç faktörlerle hem de gelişmiş kapitalist merkezler tarafından dayatılan işbölümünce belirlenen birikim stratejisiyle uyum içindedir. Sonuç olarak, bu karmaşık olgu, ülkenin 1980 sonrası tarihinin bir anlatısından öteye giden belli bir soyutlama düzeyinde ele alınmalıdır.

İlgili Kavramların Gözden Geçirilmesi

Bu bölüm, Gramsci'nin yazdıklarını ve Gramscici düşünce sistemini geliştirmeyi ve somudlaşdırmayı amaçlayan pek çok yeni çalışmayı incelemektedir. Bu düşünce sistemi, hem Gramsci'nin çalışmaları hem de daha açıklayıcı kuramsal kategorilerin yeni formülasyonları aracılığıyla, Reaganizmi ve özellikle Thatcherizmi anlamamıza çok önemli katkılarda bulunmuştur. En üst soyutlama düzeyinde hegemonya ve ideoloji, en geniş ve en merkezi kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, hegemonya, baskı ve fiziki güce karşı rızayla özdeşleştirilebilir.¹ Başka bir deyişle hegemonya, kolektif bir irade ya da genel bir çıkar yaratma yoluyla tüm diğer sınıf ve grupların çıkarlarını hegemonik sınıfın çıkarlarına eklemek suretiyle egemen olma anlamına gelir. Ekleme süreci çeşitli kültürel kurumlar aracılığıyla gerçekleşir. Bu kurumlar arasında eğitim, mimari, medya ve değer sistemlerini –ki bu sonuncusu cadde isimlerini bile kapsar– sıralamak mümkündür (Mouffe, 1979: 187).

Bu yüzden hegemonya yalnızca egemen sınıf kesimleri arasında siyasi bir ittifakın ya da birliğin kurulması değil; aynı zamanda egemen sınıfın ya da onun bir kesiminin tâbi sınıflar ya da gruplar üzerindeki ahlâki ve entelektüel liderliğidir. Bu bakımdan hegemonya, toplum içindeki kısmi çıkarların entegrasyonu, asimile edilmesi, eklemlenmesi ve kimi zaman da nötralize edilmesi süreçlerini içeren pedagojik bir ilişkidir. Yalnızca bu yolla hegemonik bir sınıf kendisini “ulusallaştırabilir” ve böylece gücünü hükümet kurumlarının ele geçirilmesi ve özgül sınıf çıkarlarının dayatılmasının ötesine geçirebilir. Hegemonyanın merkezinde ise “ekonomik etkinliğin belirleyici çekirdeğinde” (Mouffe, 1979: 10) vücut bulan hâkimiyet ilişkisi yer alır. Böylece, altyapı ve üstyapının birliği ve anlamlı bir tarihsel bloğun oluşumu (Jessop, 1983: 92) ekonomik hegemonyayı ekonomik egemenlikten ayırır; zira egemenlik sermayenin belli bir fraksiyonunun ekonomik-korporatif

¹ Hegemonya kavramı üzerine oldukça zengin bir literatür bulunmaktadır. Burada yalnızca bazı örnekleyici çalışmaları sunuyorum: bkz. (Gramsci 1973; Mouffe, 1979; Entwistle, 1979; Jessop vd., 1985; Habermas, 1979; Hall, 1985).

çıklarlarının diğer fraksiyonlara zorla kabul ettirilmesinden ibaretken, hegemonya; farklı çıkarların, önderlik eden grubun çıkarlarına eklenmesi anlamına gelir. Bence bu türden bir yaklaşım yanıltıcıdır; çünkü hegemonya kavramı zorunlu olarak ekonomik, siyasi ve kültürel düzeyler arasındaki birliğin oluşturulmasıyla beraber ekonomik egemenliğe bağlıdır.²

Hegemonyanın alabileceği iki biçim vardır: pasif devrim ve kapsayıcı hegemonya.³ Pasif devrim söz konusu olduğunda (bu kavram için bkz. Gramsci, 1973: 106-114; Mouffe, 1979: 11-13; Jessop, 1983: 105 ve Jessop vd., 1984: 36) bir kitle hareketliliği gerekli değildir. Yeni bir hegemonya tâbi sınıfların ve grupların çıkarlarının, siyasi etkinliklerinin ve ideolojik mücadelelerinin bastırılması ya da nötralize edilmesi temelinde kurulur. Burada, egemen sınıf için önemli olan nokta, başka çıkarları kendinkine eklemeyerek ya da istikrarlı bir denge kurma uğruna kısa vadeli ekonomik-korporatif çıkarlarını feda ederek yeni bir kolektif iradenin yaratılması değil; daha çok, tüm muhalif kuvvetlerin siyasi girişimlerinin baştan etkisizleştirilmesidir. Öyleyse, egemen sınıf için en önemli olan şey, kendi ideolojik gelişimi doğrultusunda yalnızca toplumun kilit kesimlerini harekete geçirmektir. Açıkça görülmektedir ki pasif devrim uç bir biçimdir ve aslında, hegemonya kavramsallaştırılmasına uygun olmayan bir durumu ifade eder; çünkü, sivil toplumun bir bütün olarak içerilmesinden çok, doğrudan siyasal eylem ve egemen sınıfın kesimleri arasında gerçekleşen belirli bir entegrasyon düzeyi üzerine kurulmuştur.

Öte yandan kapsayıcı hegemonya tüm sınıf farklılıklarını ulus çapında çözer ve toplumda az çok bir uzlaşma yaratmayı başarır. Hegemonik sınıf hegemonyanın bu biçimini, bir “ulusal-popüler irade”nin yaratılmasının yolunu açmak üzere popüler sınıfların çıkarlarını benimsemek yoluyla kurar (Jessop, 1983: 101). Kapsayıcı hegemonyada tâbi güçlerin özgül talepleri ne bastırılır ne de bunların bağımsız gelişmelerini engellemek amacıyla nötralize edilir; bunun yerine bu talepler her talebin özünü karşılayabilecek bir organik bütünlük içinde eritilir. Bu, tüm toplumu önceden belirlenmiş bir hedefe doğru ilerleten etkin bir uzlaşmadır ve daha düşük bir soyutlama düzeyinde söylenecek olursa, yeni bir ortakduyu yaratır ya da eskisine ait öğelerin yeniden eklenmesini ve düzenlenmesini sağlar. Bununla birlikte,

---

¹ Ekonomik-korporatif çıkar diye çevirdiğimiz *economic-corporate interests* kavramının aslında Gramsci bir çerçevede bir temsiliyet vurgusu da içerdiğini hatırlatmak uygun olacaktır. Yani sözkonusu olan ekonomik temelde temsil edilen çıkarlardır (ç.n).

² Burada sadece bu çalışmanın amacına uygun belirli kavram ve tartışmalara odaklanmaya niyetliyim. Ancak Gramsci'nin, ekonomik davranış biçimiyle, hegemonyanın uygulandığı alan olan sivil toplumu eşitlediğini hatırlatmak gerekiyor. Bkz (Gramsci, 1973: 208-209)

³ Kapsayıcı hegemonya *expansive hegemony* yerine kullanılmıştır. Her ne kadar *expansive* yayılmacı anlamına gelse de Gramsci'nin kastettiği, hegemonyanın tüm toplumu kapsayabildiği, içerdiği biçimdir (ç.n).

Gramsci, hegemonyanın bu biçiminin sıkça bazı riskler ve sorunlarla karşı karşıya kaldığını; zira bu biçimin, temelini hegemonik sınıfın sömürü ilişkisinden aldığını belirtir. Bunun sonucunda, bu hegemonya biçimi, genellikle zora ya da darbeler gibi tamamen polisiye önlemlere başvurulmasıyla sonuçlanır (Gramsci, 1973: 60-61).

O halde, bu bağlamda ideolojinin rolü nedir? Gramsci'ye göre ideoloji, maddi bir temele dayanan eyleme ya da toplumsal pratiğe yönelik bir dünya görüşüdür (Mouffe, 1979: 186). Başka bir deyişle, toplumsal bir blok tarafından organize edilen ve bu toplumsal bloğa bağlı olan bir yaşam biçimidir; fakat bireyin gündelik pratiği ya da sağduyusu kendi yaratıcılığından kaynaklanmaz; çünkü bu gündelik pratik mutlaka toplumsal bir kolektivitenin – yani toplumsal sınıfın– daha yüksek yaşam felsefelerine bağlıdır. Birey, yalnızca bu süreçte bir tür bilinç sahibi olur. Bununla birlikte ideolojinin öğeleri sınıfsal karakterlerini kendiliğinden ya da üretim ilişkilerine birebir karşılık gelecek biçimde almaz. Bu, temel bir sınıfın (ayrıt edici özelliklerinin) damgasını taşıyan bir ideolojik sistemi oluşturan pek çok gruba ait değerlerin eklemelenmesiyle olur. O halde, hegemonik bir sistemde ideolojinin rolü, belli bir sınıfın siyasi ve toplumsal hegemonyasını garanti altına alabilmek amacıyla farklı dünya görüşlerini ve değer sistemlerini bir çimento vazifesi görürcesine birleştirmektir (Mouffe, 1979: 191-3). Bu birleştirme yalnızca, tâbi grupların ve sınıfların çıkarlarını hegemonik sınıfın çıkarına eklememeye değil, aynı zamanda hegemonik sınıf kesimleri arasındaki birliğin korunmasına da yarar. Eğer hegemonya, hükümet etme gücünün tekel altına alınmasından öte sivil toplumun tamamını kuşatan bir egemenlik aracı ise, ideoloji de bu egemenliğin en önemli arabulucusu ve hatta garantörüdür. Ayrıca ideoloji olmadan sistemin kendini yeniden üretmesi pek mümkün değildir. Mouffe'ün da ifade ettiği gibi:

Entellektüel ve ahlâki reformun önemi, temel bir sınıfın hegemonyasının bir “kollektif irade” yaratılmasına dayandığı gerçeğinde yatar. Bu kollektif irade, temelini, birleştirici bir ilke olarak işlev gören belli bir dünya görüşünden alır ve hegemonyaya sahip olan sınıf ve onun müttefikleri bu kollektif irade içerisinde bir “kollektif insan” oluşturmak üzere birleşirler. O halde yeni bir hegemonyanın yaratılması, eski ideolojik alanın dönüşümü ve yeni bir dünya görüşünün yaratılması anlamına gelir. Bu dünya görüşü ise yeni bir kollektif irade için birleştirici bir ilke işlevini üstlenecektir. Bu, Gramsci'nin “entellektüel ve ahlâki reform” terimiyle işaret ettiği ideolojik dönüşüm sürecidir (1979: 191).

Bu değerlendirmeler hâlâ çok soyuttur ve çeşitli olayların çözümlenmesinde kullanılmaları için daha işlerlikli ve somut hale getirilmelidir. Jessop, Gramscici düşünce çizgisinde bu ihtiyacı yerine getirebilecek iki faydalı

kavram geliştirmiştir. Bu kavramlardan birincisi “hegemonya projesi” dir; ki bu, hegemonik sınıfın ahlâki ve entelektüel önderliğini yürütebilmesi için bir önkoşuldur. Başka bir deyişle, toplum içindeki kısmi çıkarların en azından çoğunluğunu belirli bir hedef etrafında kaynaştıran, ulus çapında bir projedir.

Soyut terimlerle ifade edildiğinde, genel çıkarın herhangi bir tanımına karşıtlık oluşturabilecek kısmi çıkarlar, potansiyel olarak sonsuz sayıda olabileceği için, kısmî çıkarlarla genel çıkar arasındaki çatışma uzlaşmazdır. Yine de, hegemonik önderliğin bu çatışmayı daha az soyut bir düzlemde belli siyasi, entelektüel ve ahlâki pratikler aracılığıyla çözmesi gerekir. Bu ise somut ve ulusal-popüler bir eylem programına yönelik desteğin harekete geçirilmesini içerir. Söz konusu eylem programı, hegemonik sınıfın (ya da kesimin) uzun vadeli çıkarlarının açık ya da gizli bir biçimde lehine olan hedeflerin peşindeki bir genel çıkarı ve bu programla uyumlu belirli ekonomik-korporatif çıkarları öne çıkarır. Jessop’a göre (1983: 100 ve Hall, 1985: 118) hegemonya projeleri askeri başarıyı, toplumsal reformu, siyasal istikrarı ya da ahlâki yenilenmeyi içerebilir. Hegemonya projelerinin içerdiği bu öğelerin her biri popüler grupları belli bir amaca yönelik olarak harekete geçirme yetisine sahiptir; ki bu da, esasen açıkça ortada olan çelişkilerin üstünü örterek, hegemonik sınıfın çıkarına olan bir durum yaratır.

Jessop’un ikinci kavramı ise “özgöl bir ekonomik büyüme modelini tanımlayan” (1983: 191) birikim stratejisidir. Bu strateji, genel olarak sermayenin belli bir kesimi tarafından desteklenir; fakat başarılı olabilmesi için sermayenin diğer kesimlerinin çıkarlarını da bir araya getirebilmeli ya da başka bir deyişle, sermaye döngüsünün düzgün bir biçimde işleyebilmesini güvence altına almalıdır. Bu, sermayenin çeşitli kesimleri arasındaki rekabeti ortadan kaldırmaz, aksine, belirli bir birikim biçimini oluşturmak üzere bu kesimler kendi aralarında rekabet ederler. Tıpkı hegemonya projesinin kısmi çıkarları hegemonik sınıfın çıkarlarıyla birleştirilmesi gibi, birikim stratejisi de sermayenin tüm kesimlerinin kolektif iradesini ya da genel çıkarını yaratır ve bu da elbette belli bir kesimin egemenliği altında gerçekleşir. Son olarak, birikim biçimleri Fordizmden Keynesçiliğe kadar uzanan bir çeşitlilik gösterebilir (Jessop, 1983: 94). Bu resmi tamamlamak için, halihazırda kurulmuş bulunan hegemonyanın belli bir noktada krizle karşı karşıya gelebileceğini belirtmeliyim. Başka bir deyişle, sorun yalnızca hegemonyanın belli bir sınıf tarafından yerleştirilmesi değil, aynı zamanda, bir otorite krizine neden olabilecek bir biçimde onun çöküşüdür de. Bu çöküş zorunlu olarak bir otorite krizine neden olur. Gramsci böyle bir hegemonya krizinin doğasını ve koşullarını şu şekilde tanımlar:

Hegemonya krizinin içeriği yöneten sınıfın hegemonyasının krizi olması bağlamında her ülkede aynı olmakla beraber, kriz süreci ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Bu kriz, ya yönetilen sınıfın, uğruna

geniş kitlelerin rızasını talep ederek veya zorla alarak giriştiği siyasi bir olayda (örneğin savaşta) başarısız olması sonucunda ya da geniş kitlelerin siyâa pasiflik durumundan aniden kesin bir etkinlik durumuna geçerek bazı talepler öne sürmesi ve organik bir biçimde formüle edilmemiş de olsalar bu taleplerin bir devrimle sonuçlanmasıyla gerçekleşir. Bir otorite krizinden söz ediliyorsa bu, tam olarak bir hegemonya krizi ya da devletin genel bir krizidir (1973: 210).

Her ne kadar yukarıda sunulan teorik çerçeveyi kullanan yazarlar arasında bir uzlaşma yoksa da bu çerçeve, bir süredir ABD ve İngiltere'deki yeni sağ hareketlerin çözümlenmesinde kullanılmaktadır.³ Özellikle İngiltere örneğinde, Thatcherizm, iki toplumlu hegemonya projesini yürüten bir pasif devrim olarak gösterilmiştir. Bu, ulusal-popüler bir uzlaşmanın var olmadığı ve bu yüzden de popüler grupların çıkarlarını birleştiren bir kapsayıcı hegemonyanın da var olamayacağı anlamına gelir. Gerçekte olan, daha çok, bu grupların çıkarlarının kültürel siyasi propaganda altında nötralize edilmesi ve bastırılmasıdır. Yeni sağ, toplumu iki parçaya böler. Bunlardan biri – sendikalar, işsizler, özürülüler, emekliler, vb– Keynesçi sosyal devletin nimetlerinden yoksun bırakılmış ve maaş kesintileri, siyasi baskı ve bunun gibi başka şeylere maruz bırakılmıştır. Devletçilik-karşıtlığı ya da “gelecekteki kazançlar şimdiki güçlüklerin sonucu olacaktır” (Jessop vd., 1984: 47) gibi retorik temalar yeni sağın, devletçilik, sosyalizm ve refah politikalarıyla özdeşleştirilen sosyal demokrasiyi kuşatmaya dair üstü kapalı tavrını güçlendirir (Hall, 1979: 18 ve 1984: 54). Bu bağlamda öngörülen ithalat merkezli birikim stratejisi tekstil ve inşaat sektörlerini zayıflatırken, petrol, iletişim, tarım, finans ve elektrik mühendisliği gibi sektörlerin lehine sonuçlar doğurur. Ne var ki bu post-Fordist model, kapitalizmin krizine bir çare olacak gibi görünmemektedir.

Hem ABD hem de İngiltere'deki yeni sağ ideolojisi, devletçilik karşıtlığı, serbest rekabet piyasaları, üretkenlik ve yalnızca iki toplumdan birini kayıran seçici refah politikaları gibi neoliberal öğelerin yanında, aileyi yüceltme, köktendincilik, ahlâki yenilenme, ırk ayrımcılığı ve antikomünizm gibi eski öğeleri de barındırır (Davis, 1981: 12-19 ve Jessop vd., 1984: 51). Bununla birlikte, bu öğeler öyle bir şekilde birleşirler ki, çelişkin olan eski öğeler yeni ideolojik ilkelere eklenir ya da yeni durumu ifade edebilmeleri için arılır. Örneğin, güçlü ve merkezileştirilmiş bir devletin taraftarı olmak piyasa

³ Thatcherizm ve Reaganizme dair analiz ve tartışmalarla ilgili seçilmiş çalışmalar şunlardır: (Jessop vd 1984; 1985; 1987), (Bulpitt, 1986), (Gamble, 1985), (Leonard, 1979), (Leys, 1985), (Wolfe, 1981), (Friedrich, 1955), (Hall, 1979; 1984; 1985), (Davis, 1981; 1985; 1987). Ekonomik kriz ve yeni sağın yükselişi arasındaki ilişki için bkz. (Habermas, 1979; Therborn, 1985; O'Connor, 1981; Bleaney, 1985; ve Arrighi, 1978).

ekonomisinin rahatça işleyebilmesi için bir emniyet kemeri olarak sunulur. Üstelik, işçi sınıfı içinde bölünmeler yaratmayı, kalifiye işçilere ayrıcalık tanımayı amaçlayan liberal ilke, üretken olanı ödüllendirmek ve üretken olmayanları ve disiplinsizleri dize getirmek adına sendikalara karşı misilleme yapılmasını haklı çıkarmayı şimdiye kadar başarmıştır. (Leonard, 1979: 10-11; Gamble, 1985: 23 ve Jessop vd., 1987: 105).

Gramscici düşünce çizgisinde geliştirilmiş bulunan kavramsal çerçeve, oldukça karmaşık bir olgu olan yeni sağ; yapısı, retorığı, ideolojisi, stratejisi ve politikaları ile anlamak konusunda oldukça yardımcı olmuştur. Şu anda, en azından, yeni sağın projesinin altında yatan gerçek niyetlerin ne olduğunu tespit edebiliyoruz. Aynı şekilde kurmaya çalıştığı hegemonya biçimini ve dünya kapitalizminin krizi bağlamında hegemonya mücadelesinin hangi aşamada bulunduğunu da anlayabiliyoruz. Bundan sonraki bölüm, Türkiye’de son dönemde yaşanan gelişmeleri ve yeni sağ hareketinin yükselişini incelemek amacıyla bu kuramsal çerçevenin analitik araçlarını kullanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ilk etapta Batılı kapitalist ülkelerle karşılaştırılamaz; zira tarihleri, ulusal özellikleri ve kapitalist gelişmelerinin derecesi bakımından bu ülkelerle Türkiye arasında ciddi farklar vardır. Yine de, hegemonyaya yönelik yeni sağ projeleri açısından pek çok çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır ve bu yüzden merkez ve çevre arasında daha da artan entegrasyona dikkat çeken hipotez göz ardı edilemez. Bu durum, bizi zorunlu olarak Türk yeni sağ hareketinin kuramsal bir sorgulamasına götürecektir.

Yeni Sağ ve Hegemonya Mücadelesi

Kasım 1983 genel seçimleri, ülkede süregelen hegemonya krizini ANAP’ın liderliğinde çözme yolunda bir kampanyayı başlatması nedeniyle, Türkiye tarihinde çok önemli bir dönemin başlangıcı olarak iz bırakmıştır. Aslında, bu krizin kökleri, hızlı bir kapitalist gelişmenin gerçekleştiği 1970’lere ve hatta 1960’lara kadar gidiyordu. Bu gelişme ise, büyük toplumsal dönüşümlere neden oldu ve kapitalist üretim biçimine içkin olan yapısal çelişkileri açığa çıkardı.

Milyonlarca tarım üreticisinin üretim alanlarından ayrılıp kentlere ve sanayi bölgelerine doğru kitlesel olarak göç etmesiyle sonuçlanan tarım toplumundan yarı-sanayileşmiş topluma geçiş süreci 1980’lere gelindiğinde çoktan tamamlanmıştı. Aşırı derecede düşük ücret düzeyi, işsizlik sorunları ve emeğin örgütsüz durumu bu sektörün çoğunluğunu hızla yoksullaştırdı. Ayrıca, kapitalist gelişmenin sonucunda kırsal bölgelerde ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma süreçleri tarımdaki geleneksel ekonomik örgütlenme biçimlerinin çözülmesini hızlandırdı ve bu da; değerler sistemi, toplumsal

davranışlar ve siyasal yönelimler açısından büyük bir toplumsal hoşnutsuzluğa yol açtı (Tünay, 1978). Kemalist dönemde kontrol altında tutulan ve örgütlü bir hareket durumuna gelmesine asla izin verilmeyen İslam, 1960'ların hızlı toplumsal dönüşümlerine karşı verilen yeni bir tepki biçimi olarak ortaya çıktı. Fakat, bazı siyasal partilerin yalnızca seçmen tabanlarını genişletmek için dinsel inançları manipüle etmesinin ötesinde, İslamın bu dönemde siyasal bir güç durumuna geldiğini söylemek de olanaklı değildi. Bir başka deyişle, İslam, ne sivil toplumdaki hegemonyayı sağlamlaştıran ideolojik bir çimento vazifesi görüyordu ne de, burjuvazinin egemenliğine karşı muhalefetin öncüsüydü. İslam, yalnızca kapitalizmin gelişmesine yönelik tepkiyi simgelerken, paradoksal bir biçimde burjuva siyasal partilerce halkın desteğini korumak için manipüle ediliyordu.

Burjuvazinin toplumdaki konumuna gelince; bu sınıf 1960'larda Batı türü hayat tarzını ve burjuva dünya görüşünü geliştirmeye çalışmıştı, fakat henüz geleneksel dayanışmacılık ve buna uyan toplumsal davranış kalıplarının yerine rekabetçi bireyciliği geçirecek kapasitede değildi. Burjuvazinin hegemonya projesi, bütün sınıf temelli sorunları ve hareketleri reddediyordu; fakat siyasal yönelimleri ve örgütlenmesi sonraki dönemlere göre daha demokratikti. Bununla birlikte, bu tek toplum projesi 1970'lerin ortalarına kadar kendini kesinlikle bir ideoloji olarak milliyetçilikle özdeşleştirmiyordu; daha doğrusu, Türk solu, milliyetçiliği anti-empervyalizmle eşanamlı hale getirerek tekeline almıştı. Bu çerçevede, anti-empervyalizm özellikle Türkiye'yi Marshall Planı'ndan bu yana aşamalı olarak bağımlı duruma getiren Amerikan emperyalizmini hedef alıyordu. Türkiye'nin dünya kapitalist sistemiyle entegrasyonu ve montaj sanayilerinin Amerika'yla olan sıkı ticaret kanallarıyla kuruluşu, 1960'larda ithal ikameci birikim stratejisi biçimini aldı (Eralp, 1990: 222-224).

Ancak güçlü bir siyasal düzen ve sivil toplumun kontrol altına alınması burjuvazinin ekonomik egemenliğini güçlendirmeye yetmedi; çünkü muhalefet güçlerinin ilk andan itibaren örgütlenmesi bütün sistemin temellerini sarstı ve 1971 askeri darbesine yol açtı. Artan gelir dağılımı bozukluğu, hızlı ama eşitsiz gelişme süreci, hükümetlerin ittifak tekliflerinin radikal sendikalar tarafından reddedilmesi, öğrenci protestoları, kırsal kesimde artan toplumsal hoşnutsuzluk, yeni zenginlerin savurgan yaşam tarzına yönelik hoşnutsuzluklar, eski ve yeni değerlerin çelişkili ve dramatik bir şekilde bir araya gelişi ve de devrimci solun bir kesimi tarafından yürütülen parlamento mücadelesi; bunların hepsi iç içe geçerek toplumsal bir hoşnutsuzluğa dönüştü. Bu, günümüze kadar sürmüş olan hegemonya krizinin başlangıcıydı.

Burjuvazinin, alt sınıfların beklentilerini bir ulusal-popüler program etrafında birleştiren ideolojik unsurları oluşturamaması, hegemonyasını sürdürmesini

ya da yeni bir hegemonya kurmasını engelleyen siyasal ve ideolojik zayıflığının çok önemli bir nedeniydi. Sanayi sermayesi en güçlü ve önde giden kesim olarak görünüyordu; ancak ticari sermayeden sınıai sermayeye geçiş henüz tamamlanmamıştı. Bu, kapitalist gelişmenin bütün aşamalarını otuz-kırk yıla sıkıştıran Bismarckçı sanayileşme yolunu (Kemp, 1976: 90-118 ve Kemp, 1978) ya da toplumsal gerilimleri yumuşatma kapasitesine sahip daha istikrarlı bir gelişme stratejisini gerektiriyordu. Bununla beraber, Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin bağımlı kapitalist nitelikte oluşu, sürekli olarak tutarlı bir ideolojinin oluşmasına set çekiyor ve bu da hegemonya kurulmasını engelliyordu. Bir pasif devrim çabası da yalnızca kısa vadeli bir başarı kazanmıştı. Farklı toplumsal grupların ve sınıfların istemlerinin bastırılması, bütün toplumun katı siyasi baskıyla denetim altına alındığı sınırlı bir dönem haricinde başarılı olamamıştı.

1971 askeri yönetimi yeni bir hegemonya biçimi kurmaya bile çalışmadı ve kendisini yalnızca radikal sol ve silahlı örgütlerin üstesinden gelmeyi amaçlayan polisive önlemlerle sınırladı (Yeşilada, 1988a: 345-346). 1970'lerin sonları hegemonya krizinin en önemli göstergelerinden birine tanıklık etti: siyasal sistemin çöküşü, parlamenter sistemin yozlaşması, işçi militanlığı, öğrenci ayaklanmaları, radikal sağ ve radikal sol örgütler arasındaki silahlı çatışma, sosyal demokrasinin görülmemiş yükselişi ve her şeyden önemlisi sağ kanat partilerin egemen sınıfın ekonomik-korporatif çıkarlarını temsil etmekte yetersiz kalışı. 1980 darbesinin liderlerinin daha sonradan ilan ettiklerine göre, terörizm büyük bir sorun durumuna gelmiş, ülke iç savaşın eşliğinden dönmüştü (terör eylemlerinin gerçek rakamları konusunda bkz. Yeşilada, 1980: 351).

Bununla beraber, terörizm, askeri müdahalenin karşı karşıya bulunduğu tek büyük sorun değildi. Bir yandan, ödemeler dengesi sorunları, enflasyon, emek ile sermaye arasındaki keskin çatışmalar, birikim stratejisinin tıkanması ekonomiyi derin bir krize sokmuştu; diğer yandan dönemin kaotik atmosferi içinde istikrarı sağlayacak bir siyasi çözüm bulunamamıştı. Türkiye ekonomisi, döviz bolluğuna gereksinim duyan ithâl ikameci stratejiye yöneldiğinden bu yana defalarca mali darboğazlar yaşanmış ve büyük borçlar ortaya çıkmıştı. Azalan döviz rezervlerini karşılamak için dış kredi bulmaya yönelik çeşitli girişimler, ülkenin yurtdışındaki itibar eksikliği nedeniyle başarısızlığa mahkum olmuştu.⁴ Bu, hegemonya krizinin doruğuydu. Bir başka deyişle geçen on yılların yapısal çelişkilerinin ortaya serilişiydi. Gramsci, hegemonya krizinin açık göstergelerinden biri olarak egemen sınıf ile onun siyasi temsilcileri arasındaki bağın kopuşuna dikkat çekmişti; Türkiye'de benzer bir olgu bu süreçte ortaya çıktı. Sağ kanattaki siyasi parti,

⁴ Yurtdışında uğranan itibar kaybı yüzünden, döviz açığını karşılamak amacıyla dış borç bulmaya yönelik çeşitli girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamayı başaramadı, böylece egemen sınıfın çıkarlarını gerçekleştirmedi, sınıf mücadelesini kontrol altına almada başarısız oldu. Dolayısıyla, 1970'lerin sonlarında askeri müdahale olasılığı neredeyse gözle görülür derecede açıldı.

Önceki darbelerden farklı olarak 1980 askeri darbesinin gözü yükseklerdeydi. Toplumsal dönüşümün önünü açmayı kendine hedef edinmişti. Bu aynı zamanda yeni bir hegemonya kurma girişimi olarak da görülebilir; ama açıktır ki belirgin bir hegemonya projesi veya ideolojik sistem bu girişime eşlik etmemiştir. Bu girişimin başarısızlığı en başından öngörülebilirdi; ama bütün Sezarist çözümler gibi bu da sonuçta tarihsel olarak gerici ya da ilerici bir harekete evrilmeye; yani muhafazakâr ya da popüler güçlere destek vermeye mahkûmdu. Askeri rejim, 1980 ve 1983 arasında; siyasi sistemin yeniden düzenlenmesi, ücret artışlarının sınırlandırılmasına dayanan yeni emek politikalarının oluşturulması, kanun ve düzenin korunması amacıyla güvenlik kuvvetlerinin güçlendirilmesi gibi bazı reformları yürürlüğe koydu. Liberal demokratik 1961 Anayasası yerine, genel düzeydeki politikaları ve üniversitelere sıkı kontroller getirilmesi gibi daha özel politikaları da içeren otoriter 1982 Anayasası getirildi (Yeşilada, 1988a: 353-5). Tepeden bir devrim olmaktan ziyade bir polis tedbirleri aygıtı olmaya daha yatkın olan bu politikalar, ne belirli bir amaca kendini verebilen, ne de muhalefette örgütlenebilen bir suskun çoğunluğu ezerek siyasal istikrar sağladı.

Ancak, aynı dönemin en can alıcı yanı, 80'lerin ilk yıllarındaki Sezarizmin siyasi güçler dengesinde çok önemli bir değişimin önünü açmış olmasıdır. Askeri rejimin stratejisi, laik Kemalist ideolojinin korunması ve daha fazla geliştirilmesi yönündeki bütün retorige karşın, İslami hareketlere destek verme yoluyla devrimci sol güçleri dengelemektir. Bu operasyon elbette ki açıktan açığa yürütülmedi. Muhafazakâr güçlerin uzun dönemli güvenliğini sağlama amacıyla, devlet sınırlarının dışındaki aşırı sağcı kuvvetlerin harekete geçirilmesi gerektiği fikrine dayanarak üstü örtük bir biçimde gerçekleşti. Pantürkist aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve onun paramiliter örgütleri terörist etkinlikleri yüzünden 1970'lerin sonunda artık itibarlarını kaybetmişlerdi ve ordu bu hareketlerin belini kırmıştı. Solcu örgütlerin de durumu aynıydı. Aynı zamanlarda sosyal demokrasi de olukça zayıf düşmüştü.. Ordu yöneticileri hem ılımlı hem de devrimci solcu hareketlerin, sivil rejim kurulduğu andan itibaren yeniden ortaya çıkacaklarını tahmin ediyordu. Yine de askeri rejimin en baştaki liderlerinin dahi bu stratejinin sonuçlarını öngörememiş olduklarını iddia edebilirim.⁵ Gerçekte bu strateji, Cumhuriyet'in varlığına karşı ciddi bir tehdit olan militan kökenciliğin dirilmesine temel hazırlayacaktı. Elbette bu argüman çok da ileri götürülmemelidir; çünkü bunu doğrulamak için çok az sayıda kanıt

⁵ İslamcı köktenciliğin iç yapısı için bkz. (Ayata, aynı kitapta; Yeşilada, 1988b ve 1989)

mevcuttur. Bununla birlikte ileriki yıllarda tarih, bu düşünme biçiminin yanlış olmadığını göstermiştir. Aşağıda göreceğimiz gibi İslami köktenci hareketler, kendi güçlerini pantürkist milliyetçi öğelerden arta kalanlarla birleştirerek sadece yeni sağın oluşumunda değil, yeni sağ ideolojisinde de merkezi bir konuma yerleştiler. Sonuçta ortaya çıkan bu durum, İslamcı güçleri hedef almayan askeri rejimin hoşgörüsüne çok şey borçludur.

Kasım 1983 seçimleri işte bu şartlar altında gerçekleşti. En önemlisi ordu yöneticileri seçime katılacak siyasi partilerin sayısını kısıtladı ve parti adaylarını veto etti. Bu, tek kelimeyle, bir demokratik seçim süreci olmaktan çok uzaktı ve seçmeni zorla sadece belli siyasi tercihlere yöneltti. Seçimlerden galip çıkan parti ise, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) oldu.

Yeni sağın kampanyası, seçim süreci boyunca ve hatta yeni hükümet iktidara geldikten sonra, kapsayıcı tarzda bir hegemonya oluşturma girişiminde bulunacağını gösterdi. Yeni sağ liderleri, uzun süredir devam eden ekonomik ve siyasi krize işaret ederek, Türkiye'nin kötüleşen koşullarına dair tamamıyla yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyduğunu iddia ettiler. Buna göre her şeyden önce gerekli olan şey ulusal bütünlüktü; çünkü geçmişin bütün kötülüklerinin temelinde toplumdaki siyasi bölünmelerden kaynaklandığı farzediliyordu. Bu yüzden kanun ve düzenin korunmasının son derece büyük bir önemi vardı. Zira 1980 öncesi siyasi yönelimlere ve davranış kalıplarına herhangi bir geri dönüş, geçmişin iniş-çıkışlarını da geri getirecekti. ANAP açıkça kendi popülerliğinin ve seçimlerdeki başarısının dört farklı siyasi eğilimi içeren yapısından kaynaklandığını belirtmiştir (ANAP, 1983: 153; Özal, 1987: 23-4). İsim vermek gerekirse bunlar: liberaller, pantürkist aşırı sağcı öğeler, İslami köktencilik ve sosyal demokratlardı.

Elbette bu yapıda liberallerle aşırı sağcılar arasında ve sosyal demokratlarla diğerleri arasında bariz çelişkiler vardı. Her halükarda yeni sağ, askeri rejim dönemindeki gelişmelerden kendisine pay çıkarmaya çalıştı. Yeni sağın değerlendirmesine göre geleneksel liberaller, kendilerini ideolojik bir krizden kurtaracak birleştirici bir liderlik arayışındayken, sosyal demokratlar da 1980'li yılların başı itibarıyla çoktan umutlarını yitirmişlerdi. Ancak muhtemelen daha önemlisi, 1970'lerde kısmen gerçekleşmiş olan, pantürkist ve İslamcı köktenci güçlerin ideolojik olarak biraraya geliyordu.⁶ Diğer yandan, sosyal demokrasi de kısa süren o en parlak dönemini 1970'lerin sonlarında yaşamış ve askeri darbeye yıkıcı bir yenilgiye maruz kalmıştı. Yukarıda belirttiğim gibi liberaller de 1960'ların sonunda ve 1970'lerde bir

⁶ Aslında bu birleşmenin kökenleri 1970'lere kadar götürülebilir; fakat pantürkizmin özerk gelişimi ve örgütsel yapısı onun İslamla bir araya gelmesinden önce oluşmuştur. Ayrıntılar için bkz. (Ağaoğulları, 1987)

dizi ideolojik kriz deneyimi yaşamıştı. Aslında 1970'lerde liberaller solun elinden milliyetçiliği almışlar ve anlamını tamamiyle değiştirmişlerdi. O yıllarda milliyetçilik sosyalist enternasyonalizmi dengeliyordu; ya da basitçe anti-komünizm anlamına geliyordu. 1971 ve 1980 askerî darbeleri arasındaki bütün sağcı koalisyon hükümetlerinin kendilerini "Milliyetçi Cephe" diye adlandırması bir tesadüf değildi. Ancak milliyetçiliğin tekeline sahip olunması ne herhangi bir soruna çare olabildi, ne de kitleleri mobilize edebildi.

1983'den sonra yeni sağ geleneksel ideolojilerin bütün çelişkili öğelerini uyumlu hale getirerek yeni bir ideolojik sistem yaratmaya çalıştı ve bir organik ideoloji oluşturmak için büyük çaba sarf etti. Bu ideoloji Anayasanın özünü oluşturacak ve Türk toplumunda daha önce hiç varolmamış bir kapsayıcı hegemonya oluşmasını sağlayacaktı. Bu ideoloji, muhafazakâr milliyetçilik olarak adlandırılıyordu (Özal, 1987: 138) ve 1980'lerin sınırlı sayıda kişiye hitap edebilmiş milliyetçiliğinin daha incelenmiş ve zenginleştirilmiş biçimiydi. Ayrıca muhafazakâr milliyetçilik, sadece devrimci sola karşı ayrımcılık yapacağı için, farklı grupların çıkarlarını tek bir bütün içinde eklemleyebilirdi. Açıkça bu yaklaşımın hayal kırıklığına uğramış sosyal demokratları ulusal-popüler bir programa çekmesi bekleniyordu. Yeni sağın, başlangıçta burjuvazinin egemenliğinin krizini çözmeye yönelik kapsayıcı bir hegemonya yaratma arayışında olduğu görüşünü destekleyen başka kanıtlar da vardı. Örneğin aynen Thatcherizm gibi Türk yeni sağı da, sınıf analizi temelli her tür düşünme biçimini ortadan kaldırmak için orta direk -sözlük anlamıyla göçebe çadırlarını ayakta tutan direk- gibi bazı kavramlar ortaya attı. Burada orta direk, sembolik olarak Türk toplumunun temelini oluşturan küçük tarımsal üreticilere, işçilere, devlet memurlarına, usta ve zanaatkarlara işaret etmektedir. Bu ikna edici kavram, toplumsal bir hareketin çerçevesi içinde halk kitlelerinin farklı kesimlerini içine çekmek için bilinçli olarak öne sürülmüştü. Ayrıca yine Thatcherçi söyleme çok benzer bir biçimde, devletçilik-karşıtlığı⁷, bu karşıtlık etrafında ulusal bir uzlaşma yaratma aracı olarak maniple edildi. Böylesi argümanlar burjuvazi de dahil olmak üzere toplumun hemen hemen her kesiminde tedirginlik yarattı.

Sağcılar, Osmanlı devlet geleneğinin, Cumhuriyet döneminde politik ve sivil toplumun her köşesinde devletin oynadığı merkezi rolle beraber, sadece kritik konularda değil gündelik yaşamda da ciddi sorunlar yaratmış olduğunun farkındaydı. Bu nedenle yeni sağ, bürokratik işlemlerin azaltılması, pasaport ve ehliyet alımlarında daha etkin yollar bulunması ve kanun ve düzenin yerine gelmesi için güvenlik güçlerinin yeniden düzenlenmesi gibi birtakım idari reformlar yapmaya karar verdi. Böyle hafifletici tedbirler devlet aygıtının bireyler üzerine uyguladığı baskıyı, yapısal

⁷ Devletçilik-karşıtlığının çok önemli bir ögesi, bugüne kadar geniş bir alanda uygulamaya konulmayan özelleştirme olarak gösterilebilir. Örneğin bkz. (Özmen, 1987: 57-82; 181-186).

reformlar uygulamaksızın azaltabilirdi. Son olarak parti programında, kongre raporlarında ve yeni sağ liderlerinin kendileri tarafından ifade edildiği gibi, din ve milliyetçiliğin tarafının tutulması -özellikle İslamın gücü sayesinde- toplumun farklı kesimlerini tek toplumlu bir hegemonya projesinin etrafında mobilize etmeyi hedefledi (ANAP, 1987: 89-98, Anavatan Partisi Programı, 1983: 8-11; *Petek*, 1 Eylül 1988 ve 9 Mayıs 1988). Yeni sağ, birbirinden farklı, çoğunlukla çelişkili ideolojik öğeleri bir çimento vazifesi görürcesine bir araya getirmek ve bir defada nihai olarak hegemonya krizini sona erdirmek için hareket etmiş olsa da; dinin eğitimdeki rolüne yapılan özel vurgu ve sektör etkinliklerin devlet kontrolünden çıkarılması Türkiye Cumhuriyet tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Toplumsal ve siyasi konuların ötesinde yeni sağ açısından merkezi olan öge, iktisadi politikalar. Hem Özal hem de parti programı sürekli olarak ekonominin teknik içeriğiyle anlaşılması gerektiğini, yani hiçbir iktisadi politikanın refah politikaları, eşitlikçi gelir dağılımı ve siyasi gerekçelerle yürütülmemesi gerektiğini ilan etti. Yani ekonominin kendine ait yasaları vardı. Geçmiş hükümetlerde olduğu gibi bu yasalar gerektiği gibi uygulanmadığı takdirde enflasyon, işsizlik, düşük verimlilik, ödemeler dengesi zorluklarıyla başa çıkmak imkânsız hale gelebilirdi. Aslında bu, geçmişte siyasi, ahlaki ve kültürel faktörlerin ekonomik konulara olan önceliğini vurgulamış olan Türk sağının tutumunda bir değişime işaret ediyordu. Bu yeni yaklaşıma göre, bir kez ekonomi kendi bağımsız yasalarıyla beraber en önemli değişken olarak görüldüğü zaman, kapitalizmin işleyişi ve gelişimi için gerekli olan bazı eşitsizliklerin kabul edilmesi kaçınılmazdı. Örneğin sanayileşme için gerekli üretkenlik ideolojisi; işsizleri, emeklileri, vasıfsız ve yarı vasıflı işçileri ve de devlet memurlarının büyük bir bölümünü cezalandırırken üretken sektörleri, hizmetleri ve kişileri ödüllendirmek anlamına geliyordu (ANAP, 1987: 81-82 ve Özal, 1987: 101). Ayrıca toplu sözleşmeye, grev hakkına ve maaş artışlarına kısıtlamalar getirilmesi 1983'ün ilk zamanlarından itibaren, her şeyi kapsayacak ulusal-popüler bir kampanyaya rağmen, iki toplumlu bir hegemonya projesinin varolacağını ortaya çıkardı. Elbette, "Gelecekte kazançlar bugünkü güçlüklerin sonucudur" ya da "Biz sadece ekonomi biliminin kurallarına uyuyoruz" şeklindeki Thatcherçi retorik gelecekteki talihsizliklerin çok azını kapsıyordu. Gerçekte toplumun sadece bir kesimi gelecekteki kazancı beklerden sıkıntı çekecek ve ekonominin değişmez ve özerk yasalarına maruz kalacaktı. Kapsayıcı bir hegemonya veya ulusal bir uzlaşma oluşturma girişimiyle iki toplumlu bir hegemonya projesi arasındaki bu bariz çelişki, askeri rejim sırasında lidersiz kalan, dağılmış haldeki sosyal demokrat kitlelerin mobilize edilmesine dayanıyordu.

Yeni sağın birikim stratejisi ihracat teşviğine dayalı kalkınma modeliydi. Tüm parti belgelerinin ve Özal'ın bizzat kendisinin belirttiği gibi, "Devlet

müdahalesini kısıtlama ve böylelikle pazar mekanizmalarının serbestçe işlemesi gerekliliğine karşı yapılan tüm ajitasyona rağmen, bu model açıkça uluslararası rekabete hazır olan sektörlerin teşvik edilmesi üzerine kuruludur”. Devletçilik karşıtlığı, bu anlamda kötü bir şöhrete sahip olan bürokratik işlemleri ortadan kaldırırken önceki gibi ekonomide devlet müdahalesinin devamı anlamına geliyordu. Yalnız müdahalenin yönü değişmişti (Eralp, 1985: 14). İhracat teşviği bağlamında yeni sağ, ihracat yönelimli sanayiler için finansal ayrıcalıklar sağlamayı ve vergi indirimlerini teşvik etmeyi planladı. Bu kalkınma stratejisi, açıkça sermayenin sadece bir kesimi için yararlı olacaktı. Yine de Türk burjuvazisi başlangıçta Özal’ı hoş karşılamıştı; çünkü şu çok ünlü ve iyi formüle edilmiş “başka alternatifi yok” şeklindeki İngiliz sözü burjuvaziyi buna zorlamıştı. Sermaye kesimlerinin farklı ekonomik-korporatif çıkarları olmasının, uluslararası rekabet için belirli bir gelişmişlik düzeyi, kalite ve üretkenlik gerektiren ihracat yönelimli strateji açısından uygun olmadığını düşünen burjuvazi, uzun dönemli siyasi çıkarlarına hizmet eden, bir yandan da ücret artuşlarına getirilecek sıkı kontroller aracılığıyla kısa dönemli karlarını garanti altına alan sadık bir hükümetin kurulmasını ümit ediyordu. IMF’nin politika yönelimleri ve stand-by anlaşmaları da bu projenin gerçek havattaki başarısına ciddi ölçüde yardımcı oldu. Aynı çerçevede, enflasyona karşı mücadele anahtar bir rol üstlendi. Bu nedenle enflasyonist baskının azaltılması, yoksullaşmış kitlelerden ve özellikle orta direktten alınacak siyasi desteği garantileyecekti. Kısaca yeni sağ hükümeti kendini bütünüyle, daha sonra ekonomik başarısızlığının nedeni olan enflasyona karşı mücadeleyle özdeşleştirdi.

Bu ekonomik modelin işleyişinin iki temel mekanizması monetarizm ve arz-yönlü iktisat araçlarıydı (ANAP, 1983: 71; ANAP, 1987: 38-9). Özal hükümeti monetarizmle para arzını kontrol etmeye çalışırken bir yandan da paradoksal bir şekilde, özellikle ürün çeşitliliğiyle malların arzını arttırdı. Çelişkili iktisadi politikalar izleyen Özal, çoğu zaman IMF sözleşmelerinin gerekliliklerini yerine getirmeyi başaramadı. Bir kez daha görüldü ki, Türkiye’nin dünya kapitalist sistemiyle daha fazla bütünleşmesi için yurtdışından gerekli mesajları alıyor, ancak bu politikaları ülkenin yapısına ve özel koşullarına uyarlamada aşilamaz engellerle karşılaşyordu.

Yazının bundan sonraki kısmında yeni sağın kapsayıcı bir hegemonya yaratma girişimindeki başarısızlığını hazırlayan en önemli faktörlerin analizi yapılacak. Öncelikle Özal’ın görevdeki ilk dönemi olan 1983 yılı ve 1987 yılı arasında verdiği sözlerden hiçbiri gerçekleşmedi. İhraç mallarının hacmindeki görünürdeki artış hayali ihracata bağlı olduğu için ihracat yönelimli birikim stratejisi bir yanılsamadan ibaret kaldı. Bu hükümetin hem ekonomik hem de siyasi anlamda itibar kaybetmesine yol açtı. İhraç ürünlerin yapısındaki endüstriyel ürünlerin lehine olan görünürdeki değişim de aynı şekilde güvenilir değildi; çünkü ihraç edilen incir, hafif tekstil ürünleri

ve konserve sebzeler bile imalat ya da sanayi ürünü olarak kayda geçmişti. Bu tabloda dünya petrol fiyatları da yükselmedi, hatta aynı dönemde düştü. İmalattaki genel bir düşüş pek çok dev şirket açısından da küçük firmalar için de kayıplara yol açtı. Özetle Ortadoğu'da "İslami Barış Kuşağı" kurma amacıyla İslami bir kapitalizmi teşvik etme girişimi, ihracat yönelimli bir birikim stratejisinden faydalanmaya çalışmış; ancak bu girişim sanayileşmeyi durdurmuş ve sadece sınırlı sayıda şirketin yararına işlemiştir.

Bu çalışmada daha önce de belirtildiği gibi, yeni sağ iktidara gelişinden hemen sonra enflasyonu merkezi bir problem olarak görmüştü. Kitlelerin ve özellikle sabit gelirli grupların bu düşmanına karşı açılan savaş bütünüyle başarısızlığa uğradı; çünkü 1983'ten sonra enflasyon oranı yıllık %40'ın altına hiç düşmedi. Hatta 1988'de %80'in üstüne çıkarak belirgin bir artış gösterdi. Özal ve partisinin halka en büyük sözü enflasyonist baskıların kontrol altına alınması olduğu için, bu kontrolü sağlayamaması Özal'ın popülerliğini kaybetmesine yol açtı.

Askeri rejimin 1980 ve 1983 arasında emeğin üzerinde kurduğu sıkı baskıya 1983'ten sonra da izin verildi; rejimin emek ilişkilerine dair yaptığı yasal düzenlemelere Özal hükümeti süresince hiç dokunulmadı. İLO ile yapılan uluslararası sözleşmeler doğrultusunda grev hakkı yasaklanmamış olsa da bu hak, yasal kısıtlamalar nedeniyle kullanılamaz hale geldi.⁸ Farklı yasal düzenlemeler; sendika yöneticiliğine seçilebilmek için belli bir sanayi kolunda en az on yıl çalışmış olmak ve aynı zamanda öğrenci statüsünde olan işçilerin sendika üyeliğini yasaklamak gibi emek ilişkilerine yönelik başka kısıtlamalar getirdi. Egemen sınıfın ve onun siyasi organının niyetlerini açıklıkla gösteren, emek ilişkilerinin bir diğer yanı, sendika üyeliğinden caydırıp üyelik sayısını sınırlı tutmaktı. Örneğin sendika yönetiminin isteği üzerine herhangi birinin üyeliğinin kabulü veya reddedilişi, sadece toplu sözleşme imzalamış sendikaların, aidatların işverence maaştan kesilmesi (checkoff) sisteminden yararlanabilmesi, gerçekte sendika etkinliğini azaltmaya yönelik antidemokratik uygulamalardı. Elbette iki toplumlu bir hegemonya projesinin uzantısı bu alanda da gözlemlenebiliyordu. Zira yukarıda söz edilen tedbir ve kısıtlamalar, söz konusu sendikanın işbirliği ya da ayrılıkçılık derecesine bağlı olarak havuç mu sopa mı şeklinde manipüle edilebilirdi.

Toplumsal ve ekonomik başarısızlık, tam da büyük siyasi yenilgiler ANAP'ın oylarının 1983'deki %45.1 oranından 1987 genel seçimlerinde %36.3'e düşmesine yol açtığı zaman ortaya çıktı.⁹ Yeni sağ, Özal hükümetinin ilk

⁸ 1980'den bu yana emek ilişkilerine dair tartışmalar yapılmıştır. Bu alandaki tartışmalar ve çıkarılan yasalar için bkz. (Koç, 1986a, 1986b ve 1987; Güzel, 1987; Geniş, 1987).

⁹ Ekonomik ve toplumsal başarısızlığın en önemli göstergesi -ki bu aynı zamanda iki toplum projesinin mantıksal ögesidir de- gelir dağılımındaki keskin değişimlerde gözlenebilir. Merih Celasun, yıllık gelire göre en alt ve en üst gelir grupları arasındaki oranın 1978'deki %42.01'den

döneminde, iki sosyal demokrat partiye bölündüğü zaman bile oyların yaklaşık yüzde otuzunu oluşturan sosyal demokrat kitleleri kendine çekmeyi başaramamıştı. Bu yüzden örgütsüz ve dağınık sosyal demokrat hareketin önemli bir kesiminin başına geçme beklentisi suya düşmüştü. Benim fikrime göre, bu projenin başarısızlığının en büyük nedeni Türk yeni sağının birinci toplumun çıkarlarını sağlama yeteneğini gösterememiş olmasıdır. Neo-konservatizm üzerine olan literatür; ekonomik alanda yaşanan bütün yenilgilere rağmen, İngiliz yeni sağının özellikle belediyelere ve vasıflı işçilere, siyasi destek karşılığı ayrıcalık verme konusundaki başarısını, Reagan'ın da Sunbelt eyaletlerine benzer ayrıcalıklar verme konusundaki başarısını vurgulamaktadır.

Yeni sağın ekonomik başarısızlığa karşın siyasi başarı formülü Türkiye'de gerçekleşmedi; çünkü iki toplumlu hegemonya projesi bile kendi mantığı içinde tutarlı bir şekilde yürütülemedi. Bu başarısızlığın en büyük nedeni Türkiye'deki birinci toplumun, birkaç tekel, faiz yüklü sermaye, bir grup rantiyeye ve spekülörlerle sınırlı kalmasıydı. İngiltere'nin tersine Türkiye'de örneğin yeni sağın siyasi gücü, işçi sınıfını, vasıflarına ve üretkenlik derecesine göre bölmeyi başaramadı. Bu da zorunlu olarak ikinci toplumun hacmini tahmin sınırlarını aşan bir oranda genişletti. Öyle ki, ikinci toplum; işçi sınıfının bütünü, tarımsal üreticilerin büyük çoğunluğunu, devlet memurlarını, milyonlarca işsizi, serbest meslek sahibini ve zanaatkarları, tüccarları, emeklileri vs. içeriyordu. Buna liberallerin bir bölümünü, yeni sağ bloğun dışında kalan ve başka siyasi partileri destekleyen İslami köktencileri de eklersek, hegemonik saldırının çöküşünün boyutları ve derinliği çok açık hale gelecektir.

Yeni sağ, 1987 Genel Seçimlerinden sonra, stratejisinde kapsayıcı hegemonyadan pasif devrime doğru önemli bir değişiklik yaptı. Artık kapsayıcı hegemonya stratejisinin neredeyse imkânsız hale geldiği kanıtlandığı için iki toplumlu projeye tutunmak son çare gibi gözükmemektedir. Ancak bu girişim de aynı derecede boşuna bir girişimdir; çünkü pasif bir devrim her şeyden önce tâbi sınıfların çıkar ve taleplerinin nötralize edilmesini; hakim sınıf kesimleri arasında bir bütünlük ya da en azından geçici bir çıkar birlikteliği oluşturulmasını gerektirir. Bunlardan hiçbiri şu an için mümkün gözükmemektedir.

Çıkarların etkin bir toplumsal hareketlilik olmaksızın nötralize edilmesi ya da kapsanması; öncesinde, hakim sınıfın en azından bir kesiminin ahlâki ve

---

1983'de %47.27'ye çıktığını hesaplamıştır (*Cumhuriyet*, 9 Eylül, 1986). Süleyman Özmucur'a göre ücretli ve maaşlıların kazancının ulusal gelire oranı 1987 ve 1988 arasında %16.3'den %14.0'a düşmüştür (*Cumhuriyet*, Nisan 22, 1988). Türkiye'de gelir dağılımının tam bir analizi için bkz. (Celasun, 1986; Özmucur, 1987; Pamuk, 1986). 1983 ve 1987 genel seçimlerinin analizi için bkz. (Çakmak, 1990).

entelektüel önderliğini sağlamlaştıracak, çimento vazifesi gören tutarlı bir ideolojinin varlığını gerektirir. Milliyetçilik, İslami köktencilik ya da üretkenlik ideolojilerinden hiçbiri başarılı olabilecek kadar güçlü gözükmemektedir. Yeni sağın siyasi önderliğinde sermaye kesimleri arasında bir çıkar birliği oluşturmak da uzak bir olasılıktır; çünkü bu kesimlerin çoğu Özal hükümetine karşı ekonomik ve siyasi anlamda küskünlüklerini ifade etmişlerdir.

Bugün sanayi girişimlerinin oldukça büyük bir bölümü ve onların örgütleri alternatif bir siyasi oluşum arayışında olduklarını açıkça ifade etmektedirler. Buna ek olarak yeni kurulan Kutsal İttifak -ANAP içindeki Pantürkistler ve köktencilerin birleşik cephesi- partiyi daha muhafazakâr bir platforma çekmeye ve liberal öğeleri tasfiye etmeye çalışmaktadır. Liberaller de bir süredir Kutsal İttifak'a karşı bir cevap olarak güçlerini bir araya getirmektedirler. Sermaye kesimlerinin ekonomik-korporatif çıkarları, ANAP ve burjuvazi arasındaki giderilemeyecek ayrımlarla ANAP'ın kendi içindeki ayrımlar derinleşen bir hegemonya krizinin habercisinden başka bir şey değildir. Bu krizin sonucu eğer önümüzde hazır alternatif siyasi çözümler olmazsa bir başka Sezarist çözüm biçimini alabilir.

Sonuçlar

Türkiye, bağımlı kapitalizmin belirli özellikleri, buna denk düşen devlet biçimleri ve hegemonya mücadelesi açısından bir ekonomi politik çalışması için ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada en azından yirmi yıllık bir geçmişi olan yakın dönemdeki hegemonya kriziyle kendimi sınırlandırdım. Bu çalışma, bir dizi ekonomik ve siyasi krizin olmuş olduğunu ve yeni sağın ancak 1983'ten itibaren, başlangıçta kapsayıcı bir hegemonya kurmaya, daha sonra da pasif bir devrim yapmaya çalıştığını göstermektedir. Varlığını, aşırı sağ güçleri serbest bırakarak solu dengelemek için büyük çaba sarf eden askerî rejimin özgül politikalarına borçlu olan yeni sağ, toplumun popüler kesimlerinin ulusal bir program altında mobilizasyonunu hedefledi. Ancak onun da kendisine özgü çelişkileri vardı.

Başlangıçtaki kapsayıcı tipte bir hegemonya yaratma girişimi, iki toplumlu bir projenin yürütülmesinin sonucu olarak ulusal bir uzlaşma oluşmadığı için, başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Bunun dışında birikim stratejisi ve hegemonya projesi arasında olması gereken koşutluk en başından kurulmamıştı. Diğer bir deyişle ihracatı teşvik eden kalkınma stratejisi en azından birinci toplumun yararına olmalıydı ve nüfusun çok daha büyük bir bölümüne de fayda sağlamalıydı. Bu gerçekleştirilebilseydi, o zaman Reaganizm ve Thatcherizm gibi ekonomik zayıflığı siyasi başarıyla telafi eden pasif devrimler ortaya çıkabilirdi. Ancak Türk yeni sağı bir pasif devrim

yapmaktan bile çok uzaktı. Farklı çıkarları ulusal-popüler bir programa eklemeyecek ya da en azından ikinci toplumun çıkarlarını nötralize edecek çimento vazifesi gören bir ideolojik sistemi olmadı. Ayrıca iktidar bloğu; ekonomik ve siyasi açıdan açığa çıkan olumsuzlukların bir parçası olan, Amerikan hayranı liberalizm ve İslami köktencilik arasındaki ideolojik çatışkı gibi içsel çelişkilerini aşma yeteneğini gösteremedi.

Bu bölümde Türk yeni sağ ve onun yurtdışındaki karşılıkları arasındaki teorik kuramsal bağı analiz ettim. Türkiye'deki olguyu biçimlendiren dış bağlantıları ve bunların etkilerini incelemedim. Aslında, hegemonya projeleri, birikim stratejileri, ideolojik öğeler ve retorikler göz önüne alındığında yeni sağ hareketleri arasında büyük benzerlikler vardır. Bununla beraber resmi tamamlamak için iki tür araştırma daha yapılması gerekmektedir. Birincisi toplumsal yapı, kapitalist gelişme ve ulusal tarihlerdeki tüm büyük farklılıklara karşın ortaya çıkan sonuçlardaki paralelliklere bakmak gerekir. İkinci araştırmaysa, bu uluslararası olgunun özünü bulmak için, aynı bağlamda merkez-çevre ilişkilerini ortaya çıkarmaya yönelik olmalıdır. Kanımca kapitalist sistemin kriz koşulları altında dünya çapındaki siyasi oluşumların incelenmesine doğru ancak bu yolla ilerleyebiliriz.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1987), "The Ultrnationalist Right", Schick, I. ve Tonak, E. (der.), *Turkey in Transition*, Oxford: Oxford University
- ANAP (1987), *Anavatan Partisi Programı*, Ankara: ANAP
- ANAP (1985), *I. Olağan Büyük Kongre MKYK Faaliyet Raporu*, Ankara: ANAP
- ANAP (1983), *Anavatan Partisi Programı*, Ankara: ANAP
- Arrighi, G. (1978), "Towards a Theory of Capitalist Crisis", *New Left Review*, 111
- Bleaney, M. (1985), "The Present Crisis in Historical Perspective", *Economy and Society*, 14 (4)
- Bulpitt, J. (1986), "The Discipline of the New Democracy: Mrs. Thatcher's Domestic Statecraft", *Political Studies*, 34
- Çakmak, C. (1990), "1987 Genel Seçimleri Üzerine Bazı Düşünceler", Bulutay, T. (der.), *Sadun Aren'e Armağan* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği, 182-201
- Celasun, M. (1986), "A General Equilibrium Model of the Turkish Economy, SIMLOG 1", *METU Studies in Development*, 13(10)
- Cumhuriyet gazetesi*
- Davis, M. (1981), "The New Right's Road to Power", *New Left Review*, 128, 3-23
- Davis, M. (1985), "Reagonomics Magical Mystery Tour", *New Left Review*, 149, 45-65
- Davis, M. (1987), "From Fordism to Reaganism", Bush, I.R. ve G. Moates, G.J. (der.), *The World Order: Socialist Perspectives*, Cambridge: Polity Press
- Entwistle, H. (1970), *Antonio Gramsci*, London: Routledge and Kegan Paul
- Eralp, A. (1985), "İstikrar, Yabancı Sermaye ve Gerçekleşmeyen Beklentiler", *İktisat*, 243
- Eralp, A. (1990), "The Politics of Turkish Development Strategies", Finkel, A. ve Sirman, N. (der.), *Turkish State, Turkish Society*, London: Routledge, 219-258
- Friedrich, C. (1955), "The Political Thought of Neo-liberalism" *American Political Science Review*, 49, 509-525
- Gamble, A. (1985), "Smashing the State", *Marxism Today*, 29 (6), 21-26
- Geniş, A. (1987), "İşçi Hakları ve Mücadele", *Onbirinci Tez*, 6, 242-249
- Gramsci, A. (1973), *Selection from Prison Notebooks*, New York: International Publishers
- Gülp, H. (1985), "Patterns of Capital Accumulation and State-Society Relations in Turkey", *Journal of Contemporary Asia*, 15 (5), 76-91. [Türkçesi: Gülp, H. (1993), Kapitalizm, Sınıflar, Devlet içinde, İstanbul: Belge
- Güzel, Ş. (1987), "1980 Sonrasında İşçi Haklarında Gerilemeler", *Onbirinci Tez*, 5, 76-91.
- Habermas, J. (1979), "Conservatism and Capitalist Crisis", *New Left Review*, 115, 73-84.
- Hall, S. (1979), "The Great Moving Right Show", *Marxism Today*, January, 14-20.
- Hall, S. (1984), "The State-Socialism's Old Caretaker", *Marxism Today*, November, 24-29.
- Hall, S. (1985), "Authoritarian Populism: A Reply to Jessop et al.", *New Left Review* 151, 115-123.
- Işıklı, A. (1987), "Türkiye'de İşçi Hareketinin Batı İşçi Hareketi Karşısında Özgünlüğü", *Onbirinci Tez*, 5, 10-31.

- Jessop, B. (1983), "Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects", *Kapitalistate*, 10-11, 89-111.
- Jessop, B vd. (1984), "Authoritarian Populism, Two Nations and Thatcherism", *New Left Review*, 147, 32-60.
- Jessop, B vd. (1985), "Thatcherism and the Politics of Hegemony: A Reply to Stuart Hall", *New Left Review*, 153, 87-101.
- Jessop, B vd. (1987), "Popular Capitalism, Flexible Accumulation and Left Strategy", *New Left Review*, 165, 104-122.
- Kemp, T. (1976), *Industrialization in 19. Century Europe*, London: Longman.
- Kemp, T. (1978), *Historical Patterns of Industrialization*, New York: Longman.
- Koç Y. (1986a), "Sendikaların Bağımsızlığı, ABD ve Türk-İş", *Onbirinci Tez*, 3, 249-257.
- Koç Y. (1986b), "Türkiye'de Sosyal Demokrasi ve Sendikacılık", *Onbirinci Tez*, 4, 107-139.
- Koç Y. (1987), "İşçi Hakları ve Sendikacılık", *Onbirinci Tez*, 5, 32-75.
- Leonard, P. (1979), "Restructuring the Welfare State", *Marxism Today*, 19 (9), 7-13.
- Leys, C. (1985), "Thatcherism and British Manufacturing: A Question of Hegemony", *New Left Review*, 151, 5-25.
- Milliyet* gazetesi.
- Mouffe, C. (1979), *Gramsci and Marxist Theory*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Nokta*, (1988), No: 33.
- O'Connor, J. (1981), "The Fiscal Crisis of the State Revised: A Look at Economic Crisis and Reagan's Budget Policy", *Kapitalistate*, 9, 41-61.
- Özal, T. (1987), *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları*, Ankara: ANAP.
- Özmen, S. (1987), *KİT'lerin Özelleştirilmesi*, Ankara: Bilgi.
- Özmuçur, S. (1987), *Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini*, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1986), "24 Ocak Sonrasında Sınıflar ve Gelir Dağılımı", *Onbirinci Tez*, 2, 87-101
- Petek* dergisi.
- Therborn, G. (1985), "The Prospect of Labour and the Transformation of Advanced Capitalism", *New Left Review*, 155, 5-38.
- Tünay, M. (1978), *The Political Role of Organized Labour in Turkey*, Unpublished, Ph. D. Dissertation, Department of Political Economy, University of Toronto, Canada.
- Türel, O. (1987), "Türkiye'de Sanayinin Gelişimine Genel Bakış", *1987 Sanayi Kongresi Bildirileri* içinde, Ankara: TMMOB.
- Wolfe, A. (1981), "Sociology, Liberalism and the Radical Right", *New Left Review*, 128, 3-27
- Yeşilada, B. (1988a), "Problems of Political Development in The Third Turkish Republic", *Polity*, 21 (2), 345-372.
- Yeşilada, B. (1988b), "Türkiye'de İslamcı Akımlar ve Suudi Bağlantısı", *Bilim ve Sanat*, Haziran, 22-25.
- Yeşilada, B. (1989), "Islam, Dollars and Politics: The Political Economy of Saudi Capital in Turkey", *Paper Presented at the Twenty-third Annual Meeting of the Middle East Studies Association in Toronto, Canada*, November 15-18